Petőfi idősebb kortársai előtt, hanem tudtak politikai magatartásáról, társadalomszemléletéről, és elraktározhatták emlékezetükben harcos republikánus tevékenysége érdekes, figyelemkeltő eseményeit is. Minden bizonnyal olvasta a róla szóló tudósításokat: Petőfi költői jótevője, Vörösmarty, tanára Tarczy Lajos, első szerkesztője, Bajza, korai íróbarátja, Nagy Ignác, aki 1810-ben született. De olvashatták fiatal írótársai közül azok, akiket ez idő tájt, a harmincas évek első felében már megejtett az újságolvasás vágya. És később a talán halványuló olvasmányemlékek a negyvenes évek elején új híradások tartalmától felélénkülve a szó erején, baráti beszélgetések formájában eljutottak Petőfihez is. S így Petőfi Cabet-találkozása 1846-ban [35]távolról induló előzmények talajába kapaszkodik.

Zsoldos Jenő

Néhány újabb adat Gozsdu Elek életrajzához

Gozsdu Elek életrajzának néhány homályos pontjára sikerült egy tervezett értekezés előmunkálatai során adatokat találnom. Kapcsolatba léptem írónk egyik oldalági leszármazottjával: testvérének, Gozsdu Petronellának unokájával, özv. Lukcsics Pálnéval, tőle néhány levelet és fényképet kaptam[1], azonfelül olyan adatokat, amelyek a család emlékezetében éltek tovább; ezek egyrésze anekdotikus természetű. Átkutattam olyan egykorú forrásokat, amelyeket életrajzírója[2], Reisz mellőzött: Szendrei János monográfiáját Miskolc történetéről[3], egykorú hírlapokat; Gozsdu szerepel Tóth Béla híres anekdotagyűjteményében (amiről Reisz nem tud) és Justh naplójában (erről tud, de nem aknázza eléggé ki.)[4] Pályájának zombori szakasza teljesen ismeretlen, pedig életének fontos része az itt eltöltött nyolc esztendő.

Miskolc monográfiájából tudjuk, hogy az író ide költözött dédapja borkereskedő volt: a „Miskolci Görög Kompánia" névsorában 1725-ben szerepel Gozsdu Antal neve. Az apa, György, Miskolcon a báró Szinva-féle uradalom, majd a gróf Wipfen-féle nagybirtok gazdatisztje. Két nagy természeti csapás teljesen vagyontalanná tette őket, így költöztek Miskolcról Ercsibe. Írónk édesanyjáról: Margó Anasztáziáról (1823—1886), aki szintén gazdag kereskedő család sarja, a rokoni hagyomány annyit őrzött meg, hogy igen szép asszony volt, de kapzsi, anyagias.[5] Három leánytestvére volt Gozsdu Eleknek; Mária (Garam Jenőné), Petronella (Novák Sándorné), Ilona, aki fiatalon öngyilkos lett. Szülőfalujáról, Ercsiről *A veréb* című novellájában emlékezik meg.

Pesti jogászkodásának egyik epizódját örökíti meg Tóth Béla idézett anekdotagyűjteményében.[6]

A családi krónika szerint a doktori címet sohasem használta. Mégpedig azért, mert együtt tette le az egyesített bírói és ügyvédi vizsgát egy állítólagos „nagy szamár" évfolyamtársával. Előtte Gozsdu Elek azt a fogadalmat tette: ha a kurzustársa is megkapja a doktori címet, akkor ő nem fogja használni. Az évfolyamtárs is ledoktorált, ő pedig állta a szavát.[7] Gozsdu Eleket 1878. március 11-én avatták doktorrá.[8] A fiatal ügyvédgyakornok először Miskolcra kerül, Szendrei János ezt írja; „Az 1870-es évek végén egy ideig városunkban lakott Gozsdu Elek is, ki mint regényíró ezidőtájban lett híressé."[9] Szendrei János arról is értesít, hogy a város műkedvelő társasága által rendezett színdarabban fel is lépett 1879. május 17-én és 18-án.[10]

Miskolcról Temesvárra ment, szintén ügyvédgyakornoknak, principálisa hamar kiismerte tehetséges gyakornokát s felajánlotta számára leánya kezét, gyönyörű vagyonnal együtt. Gozsdu Elek, szegény lévén, karrierje érdekében elfogadta az ajánlatot, s így lett a felesége Bauer Hermina.[11]

Pesti baráti köréről, az asztaltársaságáról, amelynek tagja volt, az eddigi források is tájékoztatnak (Kokas Endre tanulmánya), az író és újságíró élet egy kedélyes epizódját megint

[35] LUKÁCSY SÁNDOR: i. m. 318.

[1] özv. Lukcsics Pálné a következő fényképeket bocsátotta rendelkezésemre: Godzsu Elek, Gozsdu Elekné, Gozsdu Elek kislánya, Gozsdu Györgyné, Gozsdu Mária, Gozsdu Petronella és Gozsdu Elek két levele, Gozsdu Máriához.

[2] REISZ MIHÁLY: Gozsdu Elek (1849—1919) — Bp. 1941. 31.

[3] SZENDREI JÁNOS: Miskolcz város története. 1000—1800. — Miskolc. 1910.

[4] Justh Zsigmond Naplója. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmányokkal ellátta HALÁSZ GÁBOR. Bp. Athenaeum. é. n. (1940) A 320—321, 334, 335 lapokon vannak adatok Gozsduról és családjáról.

[5] dr. LUKCSICS PÁLNÉ közlése.

[6] TÓTH BÉLA: A magyar anekdotakincs. Bp. 1957. 491—492.

[7] dr. LUKCSICS PÁLNÉ közlése.

[8] Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi karának levélbeli közlése.

[9] SZENDREI JÁNOS: i. m. 227.

[10] SZENDREI JÁNOS: i. m. 227.

[11] dr. LUKCSICS PÁLNÉ közlése.

Tóth Béla jegyezte fel.[12] Első állami hivataláról a következő nevetséges kis esetet ismeri a család. Maga a felesége mesélte, s mindig nagyon derültek rajta. A balassagyarmati törvényszéken kapott állást, mint aljegyző. Az akkor divatos, hivatalos díszruhában, elegánsan felöltözve a főispánhoz ment tisztelgő látogatásra s egyben bemutatkozni a törvényszék új hivatalnokaként. Öltözete; igen szűk, alul a cipő alatt talpalóval lefeszített szürke nadrág, redingot kabát, kezében klakk, fehér glasszékesztyű. A hajdú kinyitotta a síkosra kefélt parkettás terem ajtaját, melyben megjelent az igen elegáns, magas, fiatal Gozsdu Elek. Óriási bók, meghajlás a főispán előtt. Ám a síkos parketten megcsúszott és teljes hosszában a főispán elé terült, közben azt érezte, hogy a feszes nadrág hátul teljesen széthasadt. Felállt és kihátrált a teremből. A főispán csak ennyit tudott: megjelent előtte egy csinos fiatalember, elvágódott a parketten, kihátrált és ismeretlenül eltűnt. Gozsdu Elek azonnal vonatra ült és athelyezését kérte, pedig még el sem foglalta állását.[13]

Pontos és lelkiismeretes hivatalnok volt, aki kiérdemelte társai megbecsülését, felettesei dicséretét. 1885-ben alügyész lett Fehértemplomban, ebben a határmenti városkában, a Néra folyó mellett. Nem valószínű, hogy kollégái tudtak írói működéséről. Itt meglátogatta Justh Zsigmond: „Vagy három év előtt igen furcsán ismerkedtünk meg, én nyáron visszajőve Párizsból véletlenségből elolvastam a Tantalust, ilyen genre-ű magyar könyvet még nem ismerve tökéletesen elragad. Tüstént leülök íróasztalomhoz s írok neki Fehértemplomba, megírom neki, hogy mit tartok könyvéről. Erre ő felel — levélváltás támad közöttünk. Én lemegyek hozzá — és négy álomszerű napot töltök nála." — írja naplójában Justh Zsigmond.[14] Ezután többször meglátogatják kölcsönösen egymást, meleg barátság fűzi őket össze, ennek egyik szép bizonyítéka Gozsdu Elek megemlékezése Justh Zsigmond halálakor.[15]

1887-ben Budapesten teljesít szolgálatot, 1889-ben ügyész Karánsebesen, szeptember 10-én Kiss József a vendége. 1892-ben, október 15-én helyezik át Temesvárra. A Délmagyarországi Közlöny így üdvözli írónkat: „... örömmel üdvözöljük az új királyi ügyészt, dr. Gozsdu Eleket, kit jeles irodalmi működéséről széles körökben ismernek. Dr. Gozsduban egy minden tekintetben kiváló férfiút nyer Temesvár társadalma."[16] Hivatalát 1892. november 11-én vette át, majd e hónap közepén szabadságra ment, amelynek egy részét Velencében töltötte.[17]

Életpályájának további mozzanatait jobban ismerjük, de egyik-masik részletre több fényt derít az egykorú hírlap és a családi hagyomány. Írónk házasélete nem volt harmonikus. Feleségét Justh Zsigmond így jellemzi, amikor Gozsduéknál volt vacsorán, 1889. április 6-án. »..csak Gozsdunét találom. Ez egyike a legérdekesebb magyar typusoknak — illetőleg délmagyarországi zsidó nőknek. Mert az — bár egyéniségében kellemesen vannak meg a zsidó vonások: az önállóság, emberismeret, nyugodt önbizalom.

Une femme sagace — sokkal józanabban látja a világot, mint férje s jobban is érti meg minden mozgató szálával-süllyesztőjével és kulissájával együtt.

Magas karcsú, vagy harminc éves nő. Szép sohasem lehetett, de annál érdekesebb..."[18] Nem voltak boldogok, hosszú ideig nem volt gyermekük, ezért elváltak. Az asszony családja azonban nem nyugodott bele, és sokáig tartó rábeszélés után ismét összeboronálták őket, az újonnan megkötött frigyből kislány született, de boldogságuk nem tartott sokáig, mert kislányuk négyéves korában torokgyíkban meghalt. Bánatukban ismét elváltak, majd az asszony szüleinek hosszas ösztönzésére újra egybekelnek, ebből a „harmadik házasságukból" fiuk született 1894. június 25-én.[19]

1897 februárjában Zomborra helyezik át. Az ottani lapok, a Délmagyarországi Közlöny[20] s a Bácska melegen üdvözlik.[21]

Nyolc évet töltött a bácskai városban s hivatalos teendői mellett állandó előadója a Szabad Lyceumnak, amelynek egyik alapítója majd elnöke éppen ő volt. Ismeretterjesztő előadásai — Hamlet és Don Quijote, Chopin jellemzése, Könyv, Ruskin, A leánynevelés — jelzik, hogy milyen intenzitással dolgozott.[22] Tóth Béla *Zombor és Gozsdu Elek* című cikkében meleg szeretettel méltatja írónk tevékenységét: „Gozsdu Elek, ez az Istentől enciklopédikus tudással, mélységes emberszeretettel és ragyogó ékesszólással megáldott férfiú évek óta lankadatlan munkásságot fejt ki a zombori közönség érzésének finomítására, tudásának fejlesztésére.

[12] Tóth Béla: i. m. 623–624.
[13] dr. Lukcsics Pálné közlése.
[14] Justh Zsigmond: i. m. 322.
[15] Gozsdu Elek: Ének a zenéről. Hét. 1898.
[16] Dél-magyarországi Közlöny 1892. 239. sz.
[17] Dél-magyarországi Közlöny 1892. 259. sz.
[18] Justh Zsigmond: i. m. 334.
[19] dr. Lukcsics Pálné közlése.
[20] Dél-magyarországi Közlöny 1897. 36. sz.
[21] Bácska 1897. 14. sz.
[22] Az említett cikkek: Bácska 1900. 98, 1902. 13, 1902. 53, 1903. 97, 1904. 97, 98.

Eleinte egymaga szállt síkra közönségünk közönyével szemben, s amikor mindenki azt hitte, hogy a Szabad Lyceum tudományos és ismeretterjesztő előadásai nem fognak nálunk hatást gyakorolni, váltig azt állította, hogy nincs hálásabb és fogékonyabb közönség a zomborinál. S íme neki lett igaza. Eleinte ő maga, majd utóbb köréje csoportosult kis gárdájával valóságos szellemi forradalmat csinált Zomborban... Nagy örömünkre szolgál, hogy dr. Gozsdu Elek ez irányú munkásságát, mely formájánál fogva úgyszólván egyedül álló az országban, az országos sajtó is észrevette..."[23]

1905 végén tér vissza arra a Temesvárra, amelyben ez idő tájt élénk irodalmi élet volt. Szívesen működött a *Dél* elnevezésű irodalmi társaságban. 1909 októberében Ady Endre tiszteletére ünnepséget rendezett a társaság. Gozsdu nemcsak, hogy részt vett az előadáson, hanem az Ady-ünneplőkkel magánjellegű beszélgetéseiken is jelen volt a Korona kávéházban.[24]

Gozsdu Elek olyan hivatali pályán működött, ahonnan módja volt meglátni a válság felé siető magyar társadalom hibáit és betegségeit; a hely ahol élt még különösen alkalmas volt arra, hogy nyomasztó élménnyé tegye számára a magyar nemzetiségi és az európai balkáni politikát. Műveibe nem találnak utat ezek az élményei, de alighanem szerepük van elhallgatásában és személyiségének felőrlődésében. A két balkáni, majd az első világháború teljesen megtöri. 1914-ben először ír Tóth Ferenc művészettörténeti tanulmányához.[25] Fia — Gozsdu György — 1915-ben az orosz harctérre indul Lugosról. Megrendítő olvasni Gozsdu Elek levelét, amelyben ezt írja: „Moni és én is szentül meg vagyunk győződve, hogy éppen olyan vígan fog hazajönni, mint amilyen vígan indul a harctérre!"[26] Nem sokkal a harctérre való kimenetel után megsebesül, értesülünk Gozsdu egy másik leveléből.[27] Felépülése után újra a frontra kerül. Az egyik csatában azonban egyetlen homloklövés leterítette lováról 1916-ban. A század katona-pátere, aki a család ismerőse volt, hazahozta tárcáját, gyűrűjét, megjelölve a helyet, ahová temették.[28] Gozsdu Elek bánatát fia elvesztésén következményeiben lehet csak leméri: megőrült. Felesége előtt titkolta a rettenetes valót, fia halálát. A város küldöttségileg jött hozzá tisztelegni; vidám arccal lobogtatta a maga által hamisított tábori levelezőlapot, amelyben fia állítólag azt írja, hogy kis sérüléssel orosz hadifogoly — és köszönte meg a figyelmességet a városi küldöttségnek. A fiút minden este vacsorával és vetett ággyal várták haza.[29]

A háború zűrzavarában teljesen elszakadt a budapesti irodalmi élettől. Barátaival is keveset levelezett, magába roskadtan, elhagyatottan halt meg hetvenéves korában, 1919. május 26-án, másnap, május 27-én temették.[30] Nem Temesváron lakó ismerősei csak jóval később értesültek haláláról. Végrendeletében házát, amely múzeális értékkel volt tele, a városra hagyta, de a haszonélvezet a feleségére maradt.[31] A temesvári Bánátvidéke Múzeum igazgatója levelében azt írja, hogy 1919-ben Gozsdu Elek hagyatékából semmit nem kapott a város.[32] Ez természetes is, hiszen az író felesége még élt 1923-ban. Valószínű, hogy kéziratok és ki nem adott művek voltak a hagyatékában, amelyeknek felkutatására a romániai magyar irodalomtörténészeknek kellene vállalkozniuk.[33]

Bódor Sándor

Modern magyar drámai kísérletek az expresszionizmus jegyében

A Ma a modern magyar drámai kísérletek elindítója

A magyar drámai expresszionizmus a *Tett* és a *Ma* lapjain született meg, így ezek a folyóiratok a modern magyar dráma szempontjából különösebb figyelmet érdemelnek. Kassák Lajos köre nemcsak ismerteti a legmodernebb törekvéseket, hanem Mácza János kommunista eszmeiségű és egyben expresszív indítékú aktivista dramaturgiaja[1] révén állást is foglal e kér-

[23] Tóth Béla: Esti levél — Zombor és Gozsdu Elek. PH 1903. nov. 21.
[24] Sárkány Mátyás közlése.
[25] Tóth Ferenc: A temesvár-belvárosi Mária-szobor története. — Egy temesvári műemlék. — Előszóval ellátta Gozsdu Elek. — Temesvár. Csongrád egyházmegyei nyomda 1914.
[26] Gozsdu Elek levele Gozsdu Máriához 1915. VIII. 8.
[27] Gozsdu Elek levele Gozsdu Máriához 1915. XII. 16.
[28] dr. Lukcsics Pálné közlése.
[29] dr. Lukcsics Pálné közlése.
[30] G. Gy.: Gozsdu Elek halálához. It 1934. 3—4. szám.
[31] dr. Lukcsics Pálné közlése.
[32] Moga Marius igazgató román nyelvű levélbeli közlése.
[33] Diószegi András tanulmányútja a Román Népköztársaságban. — ItK 1960. 294.
[1] Mácza János: Teljes színpad. (Tanulmány) Wien, 1919—1921 (Különszám).